Ірина Бєлякова

Проблема формування пізнавально-інтелектуальної компетентності майбутніх учителів

На сучасному етапі розвитку суспільства суттєво змінюються вимоги до професійної підготовки фахівців. При цьому зміст професійної освіти має відповідати системно-рольовій соціалізації людини, а отже, включати не лише компоненти, що спрямовані на адаптацію особистості до певної професії, а й допомагати індивідуалізації людини в професії і на життєвому шляху в цілому. Спрямованість професійної освіти на засвоєння студентами системи знань, яка була традиційною й виправданою ще декілька десятиліть тому, вже не відповідає сучасному соціальному замовленню, вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих і економічних завдань. Виконання цих завдань потребує суттєвого посилення самостійної продуктивної діяльності майбутніх фахівців, розвитку їхніх особистісних якостей і творчих здібностей, умінь самостійно здобувати нові знання і розв'язувати соціальні та професійні проблеми, орієнтуватись у житті суспільства.

Як показує аналіз досвіду освітніх систем багатьох розвинених країн світу, одним із шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами, інтеграції до європейського та світового освітнього простору є компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження.

Слід враховувати, що метою професійного виховання є формування свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людини, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, світогляд і спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Вони повинні органічно поєднуватись з потребою й умінням діяти компетентно й технологічно. З огляду на це, майбутньому учителю необхідно володіти відповідними якостями і характеристиками, що утворюють його професійну зрілість і професійну культуру, а також сформованою в процесі професійної підготовки готовністю до виховання таких якостей в учнів. Це передбачає розвиток певних професійно важливих здібностей. Такі особистісні якості й здібності в зарубіжній педагогічній науці називають компетентністю [8]. Науковці європейських країн вважають, що набуття молоддю знань, умінь і навичок, спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвиткові особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу. Слід відзначити, що у вітчизняній педагогіці компетентнісній підхід також не новий: його елементи використовувалися в працях В. Давидова, І. Лернера, В. Краєвського, М. Скаткіна та їхніх послідовників під час визначення цілей та змісту

загальної освіти й реалізовувалися через орієнтацію на засвоєння учнями умінь, засобів діяльності.

Досвід практичної діяльності, аналіз досвіду роботи ВНЗ показує, що зі зміною освітніх підходів у системі вищої педагогічної освіти відбувається перехід до нових технологій навчання, спрямованих не на пріоритет навчання і виховання, а на варіативність, суб`єктність, індивідуально творчі, особистісно-зорієнтовані форми і методи навчально-пізнавальної діяльності. В умовах розвитку суспільства, які вимагають навчати студентів приймати рішення, використовувати інформаційні та комунікаційні технології, критично мислити, розв`язувати конфлікти, орієнтуватись на ринку праці, необхідно формувати у майбутніх учителів базові компетентності, особливо пізнавально-інтелектуальну компетентність, як основу для розвитку готовності до професійної діяльності в умовах, що часто змінюються.

Мета цієї статті полягає у дослідженні поняття пізнавально-інтелектуальної компетентності як однієї з ключових компетентностей.

Враховуючи зазначене, вважаємо можливим розглядати процес формування пізнавально-інтелектуальної компетентності майбутніх учителів як складову їхнього професійного становлення, а положення компетентнісного підходу – як теоретичну й технологічну основу їхньої професійної освіти.

Слід відзначити, що саме поняття «компетентнісна освіта» виникло в США. Воно ґрунтується на практичному досвіді й стало результатом численних спроб проаналізувати його, розробивши певну теоретичну, концептуальну основу. Вже тоді, наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. XX століття, була спроба визначити компетентності як певний освітній результат. Сьогодні, попри деякі розбіжності в підходах, фахівці США визначають три основних компоненти в компетентнісній освіті, а саме: формування знань, умінь і цінностей особистості [11]. Поряд із цим сьогодні актуальності набуває поняття компетентностей, оскільки саме компетентності, на думку багатьох зарубіжних і вітчизняних експертів, є тими індикаторами, які дозволяють визначити готовність учня, студента до життя, його подальшого розвитку й активній участі в житті суспільства. Російські дослідники В. Кальней та С. Шишов вважають, що компетентність – це здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань. На відміну від знань, умінь, навичок компетентність передбачає досвід самостійної діяльності на основі універсальних знань.

Так, прикладом ключових компетентностей деякі науковці називають: здатність співпрацювати та працювати в команді, розв`язувати конфлікти, застосовувати інформаційні й комунікаційні технології, творчість і винахідливість, здатність застосувати знання й технології тощо

Отже, поняття «компетентність» розглядається як інтегративна характеристика, що містить в собі такі головні аспекти: готовність до цілепокладання; готовність до дії; готовність до оцінки; готовність до рефлексії [10].

Згідно з «Глосарієм термінів ринку праці, розробки стандартів» ЄФО (Європейського фонду освіти) [11], є чотири моделі (способи) визначення компетентностей: а) засновані на параметрах особистості; б) засновані на виконанні завдань і діяльності; в) засновані на виконанні виробничої діяльності; г) засновані на управлінні результатами діяльності.

Перша модель текстуально, згідно з Глосарієм, включає «особисті якості і досвід, якими володіє людина: знання, освіта, підготовка і інші особисті характеристики, які дозволяють йому ефективно виконувати свою діяльність» [10; 11].

Один з учасників проекту ДЕЛФІ Б. Оскарссон наводить список базових навичок, які змістовно, а іноді й прямо за текстом, можуть інтерпретуватися як компетентності:

– «основні навички», наприклад, грамотність, здатність рахувати;
– «життєві навички», наприклад, самоврядування, стосунки з іншими людьми;
– «ключові навички», наприклад, комунікація, здатність до вирішення проблем;
– «соціальні і громадянські навички», наприклад, соціальна активність, цінності;
– «навички для одержання зайнятості», наприклад, здатність до обробки інформації;
– «підприємницькі навички», наприклад, дослідження ділових можливостей;
– «управлінські навички», наприклад, консультування, аналітичне мислення;
– «широкі навички», наприклад, аналіз, планування, контроль».

Систему компетентностей в освіті, на думку згаданих авторів, складають:

– «надпредметні» («міжпредметні») компетентності, які можуть бути представлені у вигляді «парасольки» над усім процесом навчання, саме вони часто називаються «ключовими». Ключова компетентність визначається як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв’язувати відповідні проблеми;

– загальногалузеві компетентності набуваються студентом протягом засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої програми на всіх курсах вищого навчального закладу;

– предметні компетентності – розвиваються упродовж вивчення різних навчальних дисциплін на всіх курсах навчання у вищому навчальному закладі.

Згідно з фінськими авторами [9], основні підходи до поняття ключових компетентностей надають перевагу пізнавальній компетентності, що є сукупністю компетентностей студента у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що включає в себе елементи логічної, методологічної, евристичної, загальнонавчальної діяльності, співвіднесеної з реальними об’єктами, які

пізнаються студентом. Сюди входять знання й уміння організації цілепокладання, планування, генерації ідей, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності. А німецькі педагоги [9] найважливішою вважають інтелектуальну компетентність, яка включає в себе достатній рівень соціального інтелекту, який надає змогу орієнтуватися та взаємодіяти з соціумом; інтелектуальна лабільність тощо.

Інтелектуальна компетентність передбачає навчання впродовж життя і включає в себе:оволодіння системою знань: вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати; вміння застосовувати теоретичні знання на практиці, тобто здійснювати науково обґрунтовані дії, передбачати та оцінювати наслідки, аналізувати педагогічні ситуації; конструювати заняття, враховуючи гігієнічні вимоги щодо підтримання працездатності школярів; здійснювати диференційований підхід у розв’язанні навчально-виховних завдань залежно від індивідуальних особливостей організму людини; проводити виховання школярів та інше.

Ми вважаємо за доцільне в професійній освіті розвивати пізнавально-інтелектуальну компетентність як основу для розвитку готовності до професійної діяльності в умовах, що часто змінюються. З огляду на міжпредметний зміст, поліфункціональність, особливості формування, що передбачає залучення багатьох навчальних предметів і життєвопрактичну функцію пізнавально-інтелектуальної компетентності майбутніх вчителів, її безумовно слід віднести до надпредметної компетентності, що виявляється, з одного боку, у тому, як особистість сприймає, розуміє і пояснює те, що відбувається навколо неї, як у педагогічному процесі, так і у всьому, що оточує її, а з іншого боку, в тому, як і які рішення вона приймає у тих чи інших складних ситуаціях.

Надпредметність пізнавально-інтелектуальної компетентності виявляється в тому, що її формування можливе при вивченні будь-якої навчальної дисципліни у процесі підготовки майбутнього вчителя, одночасно її застосування спрямоване на розвиток компетентності уміння вчитися на різних навчальних предметах.

Отже, пізнавально-інтелектуальна компетентність майбутніх учителів на етапі навчання в педагогічному університеті формується ефективніше, якщо реалізується єдність теоретичної та практичної підготовки, цілеспрямовано формується емоційно-позитивне ставлення студентів до постійного самовдосконалення пізнавально-інтелектуальної сфери, розуміння результативності своєї майбутньої діяльності від рівня сформованості пізнавально-інтелектуальної компетентності; цілеспрямовано формуються професійно значущі якості особистості, що визначають рівень сформованості цієї компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алла Бойко. Єдність теорії і практики у підготовці вчителя / Алла Бойко // Освіта України. – 2001. – № 57. – С. 5.
2. Алла Бойко. Концептуальні засади 12-бальної системи оцінювання в закладах вищої педагогічної освіти / Алла Бойко // Рідна школа. – 2002. – № 2. – С. 13–151.
3. Жовта Ірина. Реформування вищої освіти і Болонський процес / Ірина Жовта // Освіта України. – 2003. – № 92 (грудень). – С. 3.
4. Завіна В. Формування пізнавально-інтелектуальної компетентності майбутніх учителів початкових класів / Віталій Завіна // Рідна школа. – 2007. – № 4. – С. 6–9.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
6. Левківський М. В. Відповідальність у структурі компетентності майбутнього вчителя / М. В. Левківський // Вісник Житомирського державного педагогічного університету. – 2003. – № 3. – С. 9–12.
7. Овчарук О. Ключові компетентності: Європейське бачення / О. Овчарук // Управління освітою. – 2003. – С. 6–9.
8. Оржеховська В. М. Фактори ризику / В. М. Оржеховська // Освіта. – 2008. – № 6–7. – С. 4.
9. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / [заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : К.І.С., 2004. – С. 6–16.
10. Трубачева С. Е. Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі / С. Е. Трубачева // Компетентнісний підхід в сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : К.І.С., 2004. – С. 53–59.
11. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской // Отделение философии образования и теоретической педагогики РАО. – Центр «Эйдос», 24.04.2002. – Режим доступа : http//www.eidos.ru/news/ compet.htlm.